

o sobě a jež neustále jenom křičí, jsou výrazem nějakého zá-
měru, otrokem a nikoli skutečností. Reprodukují cosi, nema-
jíce vlastních produkcí. A hle, jak nás dojmají za zimních
večerů pieroti a kolombíny, kráčející po promenádách do plesů.
Nejsou skutečností tohoto světa, jsou skutečností dávné bás-
nické fantazie, jsou čistou formou výtvarnou a poetickou. Jsou
skutečnostmi, jež nepředvádějí nic krom sebe samotných.
Pierot je pierotem, kolombína je kolombínou a harlekýn jejím
bratrance. Lze se smáti, potkáme-li je, ale to není výsměch,
lze plakati, ale to není proto, že by tu bylo něco k pláči. Typy
commedie dell'arte! Jedny z nejčistších a nejbásnivějších vyná-
lezů lidského dojatého ducha. Hle, tady se rodí čistá divadelní
forma. Anebo ten klaun, tento zázrak čistoty básnického vku-
su, koho ten napodobuje? Je sám sebou, svým kotrmelcem,
uměním, podívanou, divadlem. A provazolezkyně? Tento
umělec stále produkuje a nikdy nereprodukuje. Toto je
pravé divadlo a pravá hra, na život a na smrt. Jděte po našich
hřbitovech. Kolik tam leží obětí svého povolání. Ale smí se
spokojiti básník s klaunem, kolombínou, pierotem, smí vykrá-
dati tyto plody cizího ducha ke svým zájmům? Nikoliv!
Může si z nich bráti příklad, z jejich neskonale čistoty, ale
musí spolehnouti na svou vynalézavost a odpověděti senzibi-
litě své doby. Tady jsme u svého problému.

Snad jsem se v této věci pletl, jako v tolika jiných; ale při-
znávám se, že jsem na něco čekal. Že jsem si představoval
nástup nových lidí s novou fantazií a novými poznatky, s pri-
mitivní a nevyčerpatelnou potencí a silnou produktivitou. Ne
že bych čekal zázraky; ale čekal jsem aspoň jakési uvolnění.
Nebo aspoň pramének třeba nehojný, ale opravdu nový a de-
roucí se ze země... z nové země proletářů. Říkalo se, že při-
chází nová, proletářská kultura, jež hodí dosavadní měšťáckou
do starého neřádu; říkalo se dokonce se značným sebevědomím,
že už to je tady a že se, zatímco píšeme tyto řádky, odehrává
revoluce v umění. Kéž by tomu tak bylo!

Nemíním mluvit o umělecké kvalitě toho, co se nabízí pod
značkou revolučního umění; jsou mezi tím věci velmi silné
i velmi nicotné, tak jako v umění katolickém nebo kterémkoliv
jiném. Ale chtěl bych se ujistit jenom jejich proletářskou kva-
litou. Proletářské umění může znamenat 1. buď umění tvo-
řené od proletářů, nebo 2. tvoření o proletářích, nebo 3. tvo-
ření pro proletáře, nebo konečně 4. nesené duchem, jenž řídí
světový nástup proletariátu, jako je kolektivnost, revolučnost,
mezinárodnost a tak dále. S tímto minimálním teoretickým
předpokladem se dejme do hledání proletářského umění.

Umění tvořené od proletářů: Julius Bab to vzal doslova a pokusil se sebrat poezii psanou od dělníků. Mnoho toho není; z devíti desetin je to poezie formálně odvozená od buržoazních romantiků, obsahově si libující v programových výlevech a kuriózní leda tím, že ji tedy místo lidí, kteří se víceméně s bídou protloukli gymnasiem, napsali dělničtí samoukové; což jim nevadilo číst Walta Whitmana a být literární jako Richard Dehmel. Mám za to, že bakalář kteréhokoliv školení může být stejně málo zatížen literární tradicí jako cihlář a že dělník je schopen psát stejně subtilně a literárně jako třeba Ruskin, má-li na to hlavu a dá-li si s tím tu práci. Je možno, že v budoucnosti, při větším sebevědomí a lidštějších poměrech, se najde daleko více dělníků, kteří si sednou doma nad čtvrtkami papíru; je možno, že se mezi nimi objeví veliký a docela nový básník, ale to bude stejný div přírody, jako objeví-li se takový básník mezi farmaceuty, bankovními úředníky nebo spisovateli.

Víc už je umění tvořeného od intelektuálů, kteří se hlásí z nějakých příčin k proletářské revoluci. Dobrá, snad — a dokonce většinou — to má velmi silný vliv na obsah jejich díla. Bernard Shaw je ve všech svých projevech nepochybný socialista; ale ještě nikdo nenazval jeho dramata proletářským uměním. Anatole France nebyl zajisté méně socialistou než třeba poslanec Haken; ale jistě nikdo nenazval jeho Současnou historii proletářským uměním. Mnoho mladých poetů u nás i jinde zamává ve svých básničkách praporkem revoluce, když pár veršů předtím provětrávali sukénku své milé nebo žasli nad obloukovými lampami; promiňte, možná, že je to velmi nové, ale není to zrovna proletářské umění. Ať se rozkřiknou seberevolučněji, je to jen exkluzivní lyrika, jejíž oběh je omezen na velmi úzké literární prostředí.

Kupodivu, že si nikdo neklade otázku po proletářském umění v tom smyslu, je-li možno nové, a sice městské lidové umění. Lidové umění selské známe tuze dobře, a ve všech zemích; víme, že je a co je lidová poezie, lidová píseň, lidová fabulace, lidový ornament i lidová architektura. Víme také,

že to všechno nerostlo jen tak na mezích a v lese, nýbrž že to je z velké části lidové zpracování kultur víceméně aristokratických nebo buržoazních; a přece je to lidová, domácí a anonymně tvořivá kultura. Toť se rozumí, čím dále tím méně lze očekávat, že si dívka z Vršovic bude vyšívát zástěrku, nebo že novomanžel z Rafandy bude vyřezávat a malovat dubovou kolébku pro své příští mrně. Sama průmyslová výroba, tedy ta nejvlastnější půda městského proletariátu, potlačuje všechny takové výbuchy osobní tvořivosti. Městský člověk přestal vyrábět sám pro sebe; je konečně přirozeno, že jeho práce, jež nabyla praktické hodnoty peněz, se nebude vymrhávat luxusním a hospodářsky neúčinným způsobem, jako je rukodílná výroba folkloristická. Průmyslový proletář je třeba velmi chudý, ale není primitivní; jeho talíř je snad natlučený, ale je to talíř z porculánu a ne z hlíny. Lidové umění je výroba zároveň luxusní i primitivní; k obojímu se snad už nelze vracet. Zdá se, že ať to myslíme s proletářským uměním jakkoliv, bude proletariát spíše jeho předmětem a konzumentem než jeho podmětem a výrobcem. K tomu ostatně vede i výrobní specializace.

Nebo můžete pod proletářským uměním mínit umění, jemuž by proletář a jeho život byl tématem a látkou. Nuže, nezdá se, že by toto bylo něco zcela nového a nebývalého; a nezdá se ani, že by se dejme tomu literatura těchto dnů do toho hrnula s vykasanými rukávy. Bylo by dobré pro život i pro literaturu, kdybychom měli, řekněme, román o strojuvůdci monumentální jako Ilias nebo epos o přadlákoví stejně plný obdivu jako tolik románů například o krásné a velké herečce. Je ještě mnoho co objevovat v lidském životě a lidské práci; jenže nedá se to vynutit žádným programem. Nelze žádat na pana Seifertovi, aby napsal román ze života havířů, pokud tento život velmi zblízka nepozná; neposloužil bych věci, kdybych se pokusil napsat román ze života česačů chmele, protože zvláštní a dobrodružný běh života mne

s nimi neuvedl v důvěrnější styk. Tady pranic neplatí dobrá vůle, nýbrž získávání zkušeností a velmi konkrétní životní souvislost. Jen bych si nepřál, aby proletariát byl okukován jako zvláštní a pozoruhodné zvíře; nic není buržoaznějšího než dráždivý zájem o „nejnižší vrstvy“ a jejich životní ma-
lebnost.

Koneckonců však literatura o dělném lidu není o nic víc proletářským uměním, než je, dejme tomu, román o princezně Meluzině typickým výrazem aristokratické společnosti.

Umění pro proletariát: s tím, zdá se, se nadělalo a nadělá nejvíc nedorozumění. Obyčejně se tím míní literatura tlustě namazaná revoluční tendencí. Na umění se přitom velké nároky nekladou; na proletářské čtenáře rovněž ne. Je to převykování jistých politických tvrzení v zábavné formě; pohříchu obyčejně málo zábavné. Neodmítám s nějakou fyzickou ošklivostí tendenci v umění; myslím jenom, že pokud jde o tendenci, jdou skuteční básníci před dobou a neklusají s pokřikem za ní. Revoluce se hlásá před revolucí a nikoliv při ní; děje-li se revoluce, jak jsme ujišťováni, je na čase mluvit o tom lepším, co má přijít po ní. Všechno si může umění dovolit; může si vymýšlet víly v lesích a anděly mezi lidmi, ale lhát nesmí; nesmí zkreslovat to, co jest, aby sloužilo nějakým účelům, jež nejsou jeho vlastní. To je sice stará vesta; ale sebe-křiklavější nová kravata neučiní tuto starou vestu zbytečnou. Umění pro politickou partaj není ještě umění pro lid.

Zbývá konečně umění proletářské v tom smyslu, že svým způsobem, svými stylovými prostředky se inspiruje na ideových slovech, jimiž je označováno revoluční hnutí proletariátu. Někteří poetové se domnívají, že mají podíl na světové revoluci, provádějí-li například jakýsi nepořádek na poli typografické úpravy básniček. Jiní mají za to, že se účastní hnutí mas, diskutují-li o možnostech davového divadla. Jiní prosa-

zují internacionálu tím, že píše o námořnících nebo vpletou do jednoho řádku Timbuktu a Liverpool. Jiní se připojují k průmyslovému dělnictvu tím, že opěvují stroje těžkého průmyslu, a tak dále. Je v tom mnoho chtěnosti, ale také mnoho naivity. Například davové divadlo může být pěkné, ale je příliš drahé, než aby se mohlo stát proletářskou zábavou. Nebo potlačení interpunkce je sice dosti zábavné, aspoň pro toho, kdo to sám dělá, ale nemá jaksi vlivu na situaci mas; a co se týče literárního zájmu samotného proletariátu, myslím, že se většinou drží teček a čárek na jejich obvyklém místě. Nezdá se vůbec, že by revoluční masy nesly s sebou nový a revoluční vkus. Zatím je to věc velmi exkluzivních literátů a umělců, bez dalšího vztahu k proletariátu.

Myslím tedy, že žádný z řečených druhů umění se nemůže bez jistého podfuku jmenovat proletářským uměním. Ale snad se bez mnoha řečí shodnem na jiné, ovšem velmi prosté definici: proletářské umění je to, které je proletariátem konzumováno, protože je jeho životní potřebou. Je-li mu milejší harmonika než čtvrttónová hudba, mluvmе o harmonice a ne o hudbě budoucnosti. Ovšem předpokládám, že by byl ve svých zálibách ponechán sám sobě, aniž by mu pečliví a placení vůdcové diktovali jeho takřkajíc povinnou školní proletářskou četbu. Přiznám se... i za ostatní, že víme tuze málo o tom, co čte a má rád proletariát, je-li ponechán sám sobě. Předpokládám, že — pokud mu jde o požitek — má raději pořádný dobrodružný film než sebrané spisy Marxovy; domnívám se, že aspoň po té stránce není velkého rozdílu mezi ním a námi ostatními. Myslím, že čte raději romány nežli verše; v oboru románu pak že by dal i dnes přednost Hraběti Monte Christo před Iljou Erenburgem. Zajisté pak jsou knihy, kterým dává přednost před starým Dumasem; ale my, přátelé, jsme je nenapsali.

Často mne zarazí u většiny nových knížek, které čtu, vzpomenu-li si, jak úzkému kruhu lidí se obracejí. Snad vykřik-

nete, že jsem zpátečník; ale staré knihy se obracely k většímu počtu lidí; a nejprvotnější literatura mluvila k největšímu počtu, ke knížatům lidí stejně jako k pasákům koz. Veřejnost, k níž se my obracíme se vším svým tvořením, je takřikajíc jenom symbolická; ve skutečnosti je to hlouček podivínů, kteří se z příčin dosti tajemných zajímají o umění nebo o nás. Neříkejte, že píšeme pro buržoazii, nebo pro národ, nebo pro nějaký určitý druh lidí; máme co činit jen s velmi omezeným počtem dosti výlučných a osamělých jedinců, o jejichž skutečném životě nemáme ponětí. Potřebujeme holiče nebo švadleny košil, ale je velmi málo pravděpodobno, že by holič nebo šička z konfekce potřebovala zrovna nás a našich knížek. Potřebují vůbec nějakého umění? Patrně ano, neboť se chtějí někdy povyrazit; a já považuji jejich nárok na zábavu za velmi spravedlivý a slušný. Neokřikujte mne, chci být upřímný; chci se přiznat, že čekám od umění, aby bylo jistou kratochvílí; nebo řekněme jakýmsi potěšením. Já vím, že má nadto jiné, velké i tajemné úkoly; ale tento není z posledních. Zajisté bylo tajemným posláním pazourkové sekyry, aby přispěla k instrumentálnímu pokroku lidstva a podala jednou svědectví o jeho počátcích; ale jejím bližším a aktuálním úkolem bylo zabít vlka nebo medvěda. Aktuálním úkolem umění je zabít nudu, stesk a šedivost života; činí-li více než to, tím lépe; ale nečiní-li to vůbec, je špatnou pazourkovou sekyrou, neboť nás nechrání před obludami, jež nás šírají.

Rád bych tedy tvrdil, že světu je skutečně zapotřebí proletářského umění, totiž umění, jež by bylo živým a náruživě hledaným potěšením dlaždiče, přidavače, havíře, fabričky a všech ostatních. Nu ano, do jisté míry je to film; jenže já mluvím o umění, a tím je film přece jenom v případech ne zrovna hojných; většinou je prostě metrovým průmyslovým zbožím, tak jako kartoun, kaliko nebo noviny. Nicméně i dosti špatný film podává svědectví o tom, co je blízké srdci městského, poměrně zkaženého a otráveného člověka; jsou to jisté přirozené a stálé hodnoty, jako láska, statečnost, důmysl, krása, optimismus, mocné a vzrušující dění, veliké výkony,

dobrodružství, spravedlnost a podobné motivy, jež se nijak zvlášť nezměnily od stvoření světa. Úžas a sympatie, to jsou i dnes nevyčerpatelné a hluboké prameny lidové záliby; snad je jich víc, ale všechny jsou stejně primitivně a nepřekonatelně lidské.

Kdyby se mělo zrodit nové lidové, to jest lidem prožívané umění, muselo by se patrně velmi přímo a plně obracet k této lidské a lidové přirozenosti; ale nesmělo by k ní jaksi blahosklonně sestupovat, nýbrž prodírat se k ní s námahou a povznesením ducha; neboť jinak není velkého umění. Bylo by nutno dobývat ho z kýče a nikoliv z oblasti exkluzivních výtvorů; bylo by třeba ohlédnout se po všelijakých prastarých tradicích (k nimž čítám i soudní síň, film, hrdinské eposy, kolportážní romány a jiné nedosti oceněné zdroje) a pak udělat z toho umění. Ach, kdybych mohl prorokovat, jak se to udělá, nepsal bych tento článek, nýbrž napsal bych román; bylo by tam o lásce a hrdinství a jiných velikých ctnostech, a bylo by to tak krásné, tak sentimentální a povznášející, že by každý výtisk koloval z ruky do ruky, z ruky rozpíchané, rozleptané od prádla, rezavé cihelným práškem, potřísněné inkoustem do rukou označených zase jiným těžkým životem, až by se u všech výtisků ztratil titulní list a nikdo by nevěděl, kdo to napsal. Bylo by také zbytečné vědět to, neboť každý by tam našel sebe sama, tak jako nachází sebe sama, zpívá-li, že jeho „mladá léta nepoznala světa“. Být obecný, být nekonečně a svatě vulgární: to je nedostižná dokonalost, před níž jest nám zoufati.

To že nemá co činit s třídně uvědomělým proletariátem? Možná; ale s lidmi, lidi, to má mnoho co činit; a sice zrovna s tou třídou lidí, na kterou umění nejvíce zapomíná.

(Přítomnost 2, č. 33, srpen 1925)